

JANEZ GRADIŠNIK

PREVAJALEC, PISATELJ, JEZIKOSLOVEC IN LEKSIKOGRAF

Janko Trupej

1 Življenjepis

Janez Gradišnik je bil rojen 22. septembra 1917 v Stražišču pri Prevaljah. Njegov oče Ivan je bil orožnik, mati Amalija pa je bila doma z razmeroma premožne kmetije. Ko je bil Gradišnik star tri leta, se je z družino preselil v Slovenj Gradec, kjer je obiskoval meščansko šolo. Šolanje na učiteljsišču v Mariboru je zaključil leta 1936, nato pa je študiral pedagogiko na Univerzi v Ljubljani, kjer je leta 1940 diplomiral. Pripadal je krogu katoliških intelektualcev, ki so se pred drugo svetovno vojno zbirali okrog Edvarda Kocbeka in objavljali v reviji *Dejanje*, ki jo je slednji urejal. Na začetku vojne v Jugoslaviji je bil Gradišnik vpoklican v vojsko, vendar so ga Nemci zajeli in ga kot vojnega ujetnika poslali v Nemčijo. Leta 1942 je bil izpuščen in se je pridružil družini, ki je bila medtem izgnana na Hrvaško.

Po koncu vojne, ki jo je dočakal v ustaškem zaporu v Zagrebu, se je poročil z Ružo Tremski in z njo imel sinova Bogdana (1946) in Branka (1951), ki sta se tudi sama uveljavila kot pomembna prevajalca. Gradišnik je krajši čas delal v Beogradu na Ministrstvu za Slovenijo kot Kocbekov osebni tajnik, leta 1946 pa se je vrnil v Slovenijo, kjer je nastopil službo v uredništvu Državne založbe Slovenije. Po izidu Kocbekove knjige *Strah in pogum* je leta 1952 zaradi povezave s tem disidentskim politikom in književnikom izgubil službo na založbi in začela ga je nadzorovati Uprava državne varnosti (UDBA). Postal je svobodni kulturni delavec, kar je ostal vse do konca poklicne poti – uveljavil se je predvsem kot prevajalec svetovnih klasikov.

Gradišnik je leta 1969 postal glavni urednik revije *Prostor in čas*, ki pa je zaradi pritiskov tedanje oblasti leta 1974 prenehala izhajati. Istega leta se je poročil s knjižničarko, prevajalko in literarno zgodovinarico Katarino Bogataj. Za svoje delo je bil večkrat

nagrajen; med drugim je dvakrat prejel Sovretovo nagrado: leta 1963 za prevod romanov *Čarobna gora* Thomasa Manna in *Mož brez posebnosti* Roberta Musila ter leta 1987 za življenjsko delo. Prejel je tudi nagrado Prešernovega sklada (1969) in – kot prvi nagrajenec primarno za prevajalski opus – Prešernovo nagrado za življenjsko delo (2008). Gradišnik je bil član Jezikovnega razsodišča, častni član Slavističnega društva Slovenije in častni član Društva slovenskih književnih prevajalcev. Umrli je 5. marca 2009 v Ljubljani. Gl. tudi Čuk 2017, Pibernik 2009.

2 Prevajalsko delo

Gradišnik je bil od ranega otroštva strasten bralec in je že na koncu meščanske šole poleg slovenskih književnih del bral tudi zahtevnejše knjige v nemščini. Že na učiteljsku se je začel samoiniciativno učiti francoščino, med študijem pa je poleg predavanj iz francoščine obiskoval tudi tista iz angleščine. Med vojnim ujetništvom je izpopolnil znanje omenjenih tujih jezikov, pozneje pa se je priučil še ruščine. Svoje prve krajše prevode je začel objavljati že v reviji *Dejanje*, v knjižni obliki pa so njegovi prevodi začeli izhajati kmalu po koncu druge svetovne vojne, ko je bil zaposlen na DZS.

Med njegovimi prevodi iz angleščine velja omeniti imena, kot so Jack London (*Ljubezni do življenja*; *Činago*, 1948; *Železna peta*, 1950), Ernest Hemingway (*Komu zvoni*, 1950; *Starec in morje*, 1955), Sinclair Lewis (*Elmer Gantry*, 1951; *Kraljevski Kingsblood*, 1952), Mark Twain (*Prigode Toma Sawyerja*, 1960; *Prigode Huckleberryja Finna*, 1962), George Eliot (*Mlin na reki Floss*, 1961), Thomas Wolfe (*O času in reki*, 1964), Aldous Huxley (*Groteskni ples*, 1966), Rudyard Kipling (*Knjiga o džungli*, 1967) in James Joyce (*Ulikses*, 1967). Med najpomembnejše avtorje, ki jih je prevedel iz nemščine, spadajo Thomas Mann (*Čarobna gora*, 1959); Robert Musil (*Mož brez posebnosti*, 1962/1963), Heinrich Böll (*Klovnovi pogledi*, 1966), Hermann Hesse (*Stepni volk*, 1969) in Franz Kafka (*Amerika*, 1969). Med francoskimi avtorji, ki jih je poslovenil, so najpomembnejši Jules Verne (*Skrivnostni otok*, 1948; *Petnajstletni kapitan*, 1949), André Malraux (*Upanje*, 1957) in Albert Camus (*Novele*, 1962; *Mit o Siziifu*, 1980), med srbskimi Dobrica Ćosić (*Korenine*, 1955; *Ločitve*, 1964) in Antonije Isaković (*Praprot in ogenj*, 1967; *Prazni hribi*, 1973), med njegovimi prevodi iz ruščine pa velja omeniti predvsem roman *Mojster in Margareta* (1971) Mihaila Bulgakova. Gl. tudi Gradišnik 2003, Jug-Kranjec 1987, Pibernik 2009.

3 Avtorsko delo

Na področju izvirne književnosti je Gradišnik med drugim objavil zbirke novel *Pot iz noči* (1949), *Ura spomina* (1961), *Plamenica* (1981), dramo z naslovom *Hrastov log* (1950) ter mladinski deli *Moj prijatelj Dane* (1983) in *Mehiški orel* (1990). Po slogu je

bil najbližje psihološkemu realizmu, v svojih delih pa je pogosto obravnaval medvojno obdobje. V zvezi z njegovim publicističnim delovanjem velja omeniti kolumne o jezikovnih vprašanjih, ki jih je objavljala v različnih serijskih publikacijah, napisal pa je tudi več jezikovnih priročnikov, med drugim *Slovenščina za Slovence* (1967), *Slovenščina za vsakogar* (1974), *Še znamo slovensko?* (1981), *Za lepo domačo besedo* (1985), *Naš jezik* (1986), *Slovensko ali angleško?* (1993). Gradišnikov najpomembnejši prispevek na področju slovaropisja je *Nemško-slovenski slovar/Slovensko-nemški slovar* (1996), ki je doživel več ponatisov. Gl. tudi Čuk 2017, Pibernik 2009.

4 Razmišljanja o prevajanju

Gradišnik (1995, 89) je zapisal, da se je pri prevajanju treba vprašati, »kako je mogoče kakšno reč, ki jo v drugem jeziku morda izražajo drugače, povedati tako, da se ne izgubi nič vsebine, ta vsebina pa je vendarle položena v posodo slovenskega jezika«. Bil je sicer odločen nasprotnik vsakršne uporabe pogovornega jezika v pisnem diskurzu, saj je menil, da je s tem doseg besedila omejen zgolj »na tiste, ki tak žargon in tako narečje razumejo« (cit. v Gradišnik 2021, 366). Poudarjal je tudi, da bi morali v prevodih uporabljati čim manj tujk, ne prevzemati tujega besednega reda in se izogibati nepotrebnemu kalkiranju (Gradišnik 1951).

Gradišnik (1995, 86–87) je priporočal, da si pri prevajanju določenega dela priskrbimo še prevod v kakšen drug jezik, ki ga dovolj dobro razumemo, in primerjamo, kako so trde prevajalske orehe reševali drugi, češ da se tudi največji strokovnjaki kdaj zmotijo. Gradišnik (prav tam, 92) je prevajalkam in prevajalcem sicer pripisoval pomembno vlogo v družbi, saj je zapisal, da so »med poglavitnimi soustvarjavci slovenskega jezika in zato tudi soodgovorni za njegov razvoj ali za njegovo nazadovanje«. Gl. tudi Gradišnik 1951, 1995.

Janez Gradišnik zaradi obsežnega in izjemno kakovostnega prevajalskega opusa, s katerim je obogatil nabor svetovnih klasikov v slovenskem literarnem sistemu, upravičeno velja za enega največjih slovenskih prevajalcev vseh časov.

Bibliografija

- Čuk, Silvester. 2017. »Janez Gradišnik (1917–2009).« *Ognjišče* 53, št. 9: 52–53.
- Gradišnik, Branko. 2021. *Beseda je konj: galopera v treh dejanjih z uverturo, tremi intermezzi in fnalom*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gradišnik, Janez. 1951. »Dva prevoda v Mali knjižnici.« *Novi svet* 6, št. 1: 55–60.

- Gradišnik, Janez. 1995. »Prevajanje in spoznavanje slovenščine.« V *Prevajanje slovenske književnosti. Prevajanje za kino in RTV*, uredila Majda Stanovnik, 85–92. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Gradišnik, Janez. 2003. »Kako sem postal prevajalec.« V *Nesem te v zibel drugega jezika: zbornik ob petdesetletnici društva*, uredila Martina Ožbot in Matej Hriberšek, 53–57. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Jug-Kranjec, Hermina. 1987. »Janez Gradišnik – sedemdesetletnik.« *Jezik in slovstvo* 33, št. 3: 58–60.
- Pibernik, France. 2009. *Janez Gradišnik: 1917–2009: dokumentarna monografija*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.